

לאגדת המלך ליר

מאת ד. סדן

ההתעניינות הערה בחייונו של שקט פיר. לרגל הזנתו עתה מעוררת את הדעת לצד האגדה שביטונו, שאפילו עסקו בה טיפוסים הרבה, ביחוד מבחינת שימישה על דרך השינוי וההידוש, נמתיים לצרכי ולכרחו של הפתוח, הנריו כמדינה בקשחמה להתגורר בה, בירוד מבחינת האגדה לגופה, כנודע, עיררה של האגדה הוא באחד קדמוני, ויר, שהוא בשיכבה ההיולית של דמיונו אלילם של הקלטים ובשיכבה העירית של מלכם של הבריטים, והוא זקן ערבה ואומר בחייו לחלוק מלכותו בקולוש בנותיו, שהצעירה שבהן מעילה ול אחיותיה ביפיה וחכמה, והיא גם והובה ביתר על אביה, והנה בבואו לעשות את מעשה החליקה, הוא מבייש לידע חחילה, פי תגדיל באהבתה עותו, ושתיים בנותיו הגדולות משיבות ול שאלתו ברוממות הבטחות טובות, זה שאין כן הצעירה, שהשובתה שנויה ומחלוקת הנידסאות השינות של סיפורי האגדה, אולם הצד השני שלא היתה ושניה להפיס דעת אביה והוא, בעירוב ול אכזבה וחומה, מעבירה מנחלתה, נותנה לאחיותיה יתר על חלקן הן, וצעירה בבנות גולה לצרפת, שמלכה ושא אותה כמרת שהיא, והאב הזקן ותקין עצמו לבלות היוו בנעמיים בסרי זגרישיבה בארמנות בנותיו, אבל הלי- ו נהגות בו מידה גדלה והולכת של ושיחות, עד שהוא רואה עצמו אנוס הימלט לצרפת, ופה בהו הצעירה מאי ה לו פנים ומסייעתו להשיב לו את אכזותו, ואחרי נותו מולכת היא, עד ום בני אחיותיה, הקושרים עליה ונוצי ים אותה, ושמים אותה בכלא, שבו יא תולה את עצמה.

המעיון באגדה זו, שתמציתה נמסרה פה כנוסחה של גוסטב לבנדורף בספרו על שקספיר, מבחין בה שני מוטיבים, החובטים כביכול אחד אחד, את מעמד המרכז לעצמו — מוטיב האב המוריש אה בניו בחייו; מוטיב השלישיה (שלוש עלמות וכר), ולכאורה מוטיב אחרון עיקרי, הוא הוא מוטיב השלישיה, המי אכלס מיתוס ואגדה ושיר מקדמון-הירודות עד עתה, קליפוחי שונות ומשורנות, אך גרעינו אחד ושוה — כחוקק המחוייבת בו היא ההדרגה הבנויה בארסן שחקו היורד מבחינה היצונית ומתגלה בסופו כקו עולה מבחינה פנימית, ולהיסר אמנם, אך לומר, כי יסוד ההדרגה הזאת מתקיים פה, בעלילה של פנינה, כפשוטו, שהרי על פי הוצרכה ריגאן להיות כחוליה מסצונו שבין זבת הבכירה גונריל ובין בת-הזקונים קורדליה, ובאמת היא כתגבורת קיצונה לרישעותה של שלפניה וכסתירה קיר הוליה שבאמצע תחת היתרה בחינה מעבר שיש בו אפשרות-הליכה, ואפיר לו מחונה, כפי שמניחה האגדה, היא בחינת תהום, שאין בו אלא כורח-קפיר צה, ואפילו טריפה, כפי שמחייב המד זה, היא התהום, שבה מתהוללת הסעיריה הנראית כפולה והיא אחת — סערת הנפש וסערת-האיתנים, ובה נעשית הקפיצה מעולמה של החרמית שפיה טוב מלבה, לעולמה של הפנת שלבה טוב מפיה; בה מתגלית הבחינה החיצונית כחילופה של הבחינה הפנימית; המראית כהיפוכה של האמת, אולם לא היינו יוצרים די חובת מיצויו של הענין, איר לולא הדגשנו, כי הסטייה ההדה מדוך ההדרגה המקובלת של מוטיב-השלישיה, מהוייבת גם על פי המוטיב האחר,

ב

הצד השני בשתי הפרשיות המשולרות, הפרשה הראשה — ליר והשלישיה, ופרשה-המישנה — גלוסטר ותצ' מד, הוא ענין האב השוטה השונה בטיב ורעו, שהוא מקרב את הראוי לרחק וסרחק את הראוי לקרב, באופן שהוא נמשך לבחינת המראית ומתעלם מבחירת האמת, עד בוא האכזבה המרה מכל מר, ימעמידה את סולם-הערכים על חיר קונו, אכל חיזוקו של מוסר-ההשכל, אם מותר לכנות כן את המסקניות החזיונית, כדרך שמותר לכנות את המסקניות האגדית, כשם שהוא אפשר על דרך ההכפלה של האב השוטה, כך הוא אפשר על דרך הניגוד שבין אב שרטה ואב חכם; ורוסה עלינו, שמיצויו היסודי היתה עשויה כך, לאמור, האגדה היתה ביסודה כמולת-פנים — פן אחד, כמעשה האב השוטה; פן אחר, כחילופו, ולא עוד, אוחו כפליפנים היה עשוי כדרך משל ונמשל, באופן שהאב החכם היה בעל חי והאב השוטה היה אדם, ומוסר-ההשכל, כמצוי בדרכי אגדה, כמין הצבעה על אותה חיה בחינת ראה דרכיה וחכמ, והרי ישנה אגדה כזאת ואין להניח, שלא היתה פשוטה כדולו של בעל, המלך ליר, וסכיביו, על-כל-

פנים מצויה בדינו נוסחה, שמביאה מרח גליקל האמיל בזכרונותיה הנודים עיס, וככל הקרוב שמענה מפי היריה ודיסיהם, שדורם דורו של שקספיר ממש, ודין היה להביא דבריה כלשונם על הנם המתוק, (מהרורת דוד קייסמן, 1896, עמ' 15-16) ונסתפק בתרגומם:

היה היה עוף וירו שלשה גוזלים וישב עמהם על שפת-הים, וירא פתאם רוח גדולה באה וסערה גדלה והולכת ומגעת עד חופו, ויאמר ליקריו, והיה אם לא נמצא עד מהרה מעקר לים ואכדנו, אולם הגוזלים סרם: ידעו עוף, ויקח העוף גוזל אחר בין רגליו וקיש עמו מעל הים, ובהיותם בים, אמר העוף הזקן לבנו: בני, בכמה צרות עגיתי עמך, וכמה הרפתי את נפשי בגללך, והנה אם אצקן, התאמר להטיב גם עמי ולכלכל את שיבתי; ויאמר הגוזל: אבי אהוני נלכתי העבירני נא על פני המים, ובזקנתך אעשה ככל אות נששך, ויהי קשמע העוף את הדברים האלה ויטל את בנו לתוך הים, ובסבעו יאמר: כן יעשה לשקרין כמותי, וישב העוף הזקן ויעף ויקח את הגוזל האחר, ויהי בהיותם בלב הים ויאמר העוף הזקן אל הגוזל כמשפט דבריו אל הראשון: ויקטח לו הגוזל אף הוא לעי שות כל הטוב בעולם כמשפט הראשון; אולם העוף הזקן לקחו והטילו לתוך הים לאמר: אף אתה שקרן, וישב ויעף לשפת-הים ויקח את הגוזל השלישי; ויהי בבואו עם הגוזל השלישי בלב ים, ויאמר אליו: בני, ראה בכמה צער ודרי הרפתי את נפשי עליך, והנה כי

אצקן ולא אוכל לנוע, התאמר גם אפה להטיב עמך, וכלכל את שיבתי כאשר ככלהיך בילדותך; וישן הגוזל לאביו: אבי אהוני אמת כל אשר דברת, כי רבו צרתי חרף ודאגותיך בגללי, ואף שוקמה עלי לגמלה, אם יהיה הדבר בידי לעשותה, אולם לא איכל לומר לך זאת אל נכון, אפס זאת אבה לה' גידך, כי אם יהיו לי גיזלים, אעשה ליקרי הקטנים, כאשר אפה עישר לי, ויאמר האב: אפה דברת נכונה ואף חכמת, אותך אחיד והעברתיך על פני המים — — —

אין צריך סידרה יתירה, כדי להכליל את צד ההקבלה שבין האגדה המונחת ביסודה של עלילת מלך ליר ושלוש בנותיו ובין האגדה של העוף (יריד: לא האם אלא האב) ושלושת גוזליו, וכייתר מפהעת ההקבלה בין הבת השלישית והגוזל השלישי — כאן וכאן הרחבת האהבת מחוצה לתחום אהבת-האב, בין כדמות אהבת-הבעל המבצעת ועולה, בין כדמות אהבת-הילדים העתידה שתבוא, אולם לא כהגבנת העוף החכם היא הגבנת האב השוטה, ומכאן פתח הסרי גדיה רבת הזעזועים, שסיימה במה שהאב השוטה, על כפלי-דמותו ולייר, גלוסטר, מחגלה לו בדיעבד פה שנגלה לו לעוף החכם מלכתחילה.

ג

ומשהעזנו להניח, כי האגדה ביסודה היתה בנויה משל ונמשל, ונאחדו בו מוטיב האב ומוטיב העוף, אנו מסמיכים השערה להשערה — אפשר ולפנינו מדרש, שאם הוא עצמו נעלם, הרי סימורו כיו לא נעלמו, אטנם, חזיל לא הפליגו בענין המוריש בניו בחייו לתחומה של אגדה כשלפנינו, וצמצומה יותר בחחום ההלכה, כלשון הגמרא (בבא מציעא, ע"ה ע"ב):

ש ל ש ה צו ע ק י מ ו א י נ נ
נ ע נ י מ, ואלו הם: פי שיש לו

מעית ומלוח אותן שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מרשלת עליו; קונה אדון לעצמו מאי (=מה) הוא איכא ראמרי (=יש אומרים): תולה נכסיו בנכרי, איכא ראמרי: ה פו ת ב נ כ ס יו ל ב נ יו ב ח י יו; איכא ראמרי: דביש לה בהא מתא ולא אול קמתא אחריתי (=שרע לו במקום זה ואינו הולך למקום אחר).

אולם משהגענו לענין צועקים ואינו נענים דין שנזכר, כי הלשון הזה הוא גם טבע-מקרא, ונמצא באיוב לאמור (ל"ה, י"א):

מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמונו
שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים —
שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים —

והנה הלימוד שאנו עשויים ללמוד מבהמות-ארץ, וביותר החכמה שאנו עשויים להחכים מעוף-השמים, מסרנסים ישהיפה את אוצר האגדה ודוגמאותיה לרוב, אולם אנו לענינו עתה מתעוררים על השוכנוח המפליא-אין העוף העשוי להחכימו ובין הצועק ואינו נענה שכבר שמענו כי בכללי הוא גם החרד ריש בניו בחייו — וכלום אין אנו מתעוררים כממילא על כך, כי שכנות הכי תובים המפליאו הזאת, עשויה להוליד סיפור-אגדה כרוח הסיפור, ששמענו נוסחתו היפה מפי מרת גליקל: וכלום אין הלחובים האלה משענות יפות למדרש, שבו נמזגו אותו משל בעוף ואיתו נמשל באב? ומי שידחנו בטענה, כי מדרש נעלם הוא לו, נאמר לו, שכבר ראינו זמה שנעלם היום מתגלה מחר, ביחוד שהמדרש הגלוי מסייענו, אולם זו פרשה לגופה, ועליה — לעת מצוא, בחינת יש מחר לאחר זמן.